

Till vilken nytta?

☛ PIA SALMELA

Köp dig en egen poet!

Så lyder rubriken i en artikel i månadsbilagan till *Helsingin Sanomat*, Finlands största dagstidning, den 5 november 1999.

Skaffa dig en skald, alltså. Artikeln går ut på att eftersom diktaren Hannu Helin, som utlysts till årets poet i Finland, inte förtjänar tillräckligt på sin poesi för att kunna försörja sig på den, vore det en lösning om någon firma köpte upp honom som hovpoet. Eller, för att inte förvränga tanken, till en varumärkes-hyllare, en reklammakare.

En del av de intervjuade publicisterna på ett antal firmor kan inte tänka sig ha någon nytta av en poet – en del tycker att de kunde ta och fundera ut grunderna för sin marknadsföring helt om från början.

Det blir inte alldeles klart vad poeten själv anser – om han är redo att sälja sin själ, eller skriva sina verser enligt beställning. Levebrödet skulle bli tryggt, men vad händer med själva poesin?

Man kan tycka att detta inte är så väsensskilt från det uråldriga mecenatsystemet, som i alla tider hållit konsten och konstnärerna levande. Men är det fråga om samma sak här?

Åbo yrkeshögskolas informationsblad, för internt bruk, innehöll följande utsaga i "Rektorsrutan" 11/99: "Koska uusi tieto ei ole välttämättä suoraan muunnettavissa kauppatavaraksi, sen jatkojalostamisessa – soveltavassa tutkimuksessa, tuotteistamisessa jne. – riittää työsarkaa monen tyyppiselle korkeakoululle." (Kaj Malm) Jag har översatt det fritt: "Eftersom den nya kunskapen inte nödvändigtvis kan direkt förvandlas till handelsvara, finns det arbetsområde i dess vidare förädling – inom den tillämpade forskningen, produktifieringen m.m. – för många olika typer av högskolor."

I en pågående diskussion om politik och moral, som genomförs e-mailedes på "filosoferna"-postningslistan vid Åbo Akademi, fastnade min blick och tanke på det följande avsnittet i ett tankeutbyte mellan Lars Hertzberg och Olli Lagerspetz.

Olli Lagerspetz skriver:

- > "Moral" är väl i och för sig omöjlig att definiera
- > (utom stipulativt) men sådär i allmänhet skulle jag vara beredd att söka
- > moraliska motiv överallt saker och ting är viktiga för en person,
- > åtminstone i den mån vikten inte tydligt går att härleda från preferenser,
- > personlig vinning eller överlevnad.
- >
- > "Moralen" är alltså kanske en samlande beteckning på att vi ser
- > handlingar som uteslutna, påbudna, tänkbara, etc., oberoende av om vi
- > kan uppvisa någon "praktisk nytta/skada" av att utföra dem. (Som du ser,
- > så skulle jag vara benägen att beskriva moralen just i termer av
- > "gärningar", inte i första hand "karaktär". Bedömningen av karaktären
- > tror jag kommer logiskt i andra hand.)

Definitioner är väl ointressanta. Det intressanta är att bli uppmärksam på att det finns sätt att förstå vad vi gör och vad andra gör som inte kan reduceras t.ex. till nyttoaspekter.

Så svarar Lars Hertzberg:¹

Denna lilla samling av citat är inkörsporten till och "reminders" för det jag vill diskutera: vårt sätt att se någonting som ett medel för någonting annat. Min diskussion gäller i en vidare bemärkelse det som heter *nytta*, och kunde kanske beskrivas som en tidskritik – men estetiken står tyvärr inte utanför denna nytto-diskussion. Även om man kunde tänka sig att frågan är en utomestetisk sådan, vill jag hävda att en filosofisk undersökning av nytto-diskussionen i vår kultur också är oundgänglig för estetiken, för både estetikens och estetikernas självförståelse och speciellt för estetiken inför framtiden.

II

Ordet "värdediskussion" förekommer så ofta nuförtiden, i alla tänkbara och otänkbara sammanhang, att det förlorat allt innehåll. Som med all jargong, är det jobbigt att undvika den typen av snack som ingenting säger. Världen är full av

1. Inlägg i diskussionen om politik och moral 3.11.1999, e-postlistan <filosoferna@abo.fi>.

A4-semantisk förening som rektor vid Helsingfors universitet, Ernst Palmén påpekade redan på tidiga 1970-talet.

Vi hör och läser tomma ord och tom jargong dagligen. Men även om orden i sig har förlorat innehåll eller mening, är jargongen en vägledare i sig: genom att noggrant iaktta vad som sägs eller snarare vad som inte sägs, får vi en inblick i den härskande människobilden idag.

Om man lyssnar riktigt noggrant, eller orkar sätta sig ner i skriftliga utlåtanden som handlar om värdediskussion, märker man snabbt att det handlar om ett enda begrepp: nytta. Allting reduceras till nyttoaspekten, i varje diskussion, förr eller senare.

Karikerat ser det ut så här:

1. I en diskussion om äldreomsorgen betonar man, att det är viktigt för de äldre att hållas så friska och aktiva som möjligt för att kunna bo hemma så långt som möjligt. All forskning tyder på hur ensamhet, dålig diet och depression gör äldre människor oförmögna att klara sig på egen hand. Stödåtgärder behövs på alla plan. Varför? För att det är nyttigare för samhället att vårda människor hemma än på anstalt: anstaltsvården kostar mycket mera i jämförelse.

Nyttoaspekten som här tillämpas är samhällets, inte de äldres. Ifall man närmade sig frågan om vad är bäst för de äldre, skulle man bygga fler servicevåningar för de äldre. I Finland har standarden på äldreomsorgen blivit katastrofalt dålig; och i diskussionen om detta påpekas alltid, förstås, penningbristen. Vi har alltså inte råd att ta hand om våra åldringar på ett människovärdigt sätt. Det är ur nyttoperspektivet sett för dyrt: m.a.o. är det omöjligt att resultatansvarigt klara av ett humant samhälle.

2. I fråga om skolbarnens matförsörjning, deras sömnvanor eller snarare sagt brist på sömn, föräldranärvaro eller hobbys går diskussionen alltid enligt samma mönster: barnets hälsa, både fysisk och psykisk, är grunden för den blivande vuxna individen. För att den vuxna individen kan vara samhället till nytta, och inte belastat systemet med extra kostnader, bör hon/han vara frisk, psykiskt balanserad, moraliskt sund, välutbildad, laglydig, positivt inställd, ärelysten, försedd med frisk entreprenörskap osv. Om inte allt är idealt för skolbarnet, och föräldrarna, skolorna och hälsovårdssystemet tillsammans ser till att han/hon växer upp till en frisk balanserad individ, medför detta kostnader för samhället i form av nedsatt arbetsförmåga (om det finns arbete eller ej är en ovidkommande fråga), nedsatt förmåga att betala skatter, höjda kostnader för hälsovårdssystemet, för socialväsendet, ökade kostnader för polisen och rättssystemet, ett hot mot landets konkurrenskraft.

Nyttoaspekten som här tillämpas är samhällets, inte individens. Sålunda individen vill ha möjlighet till att välja; kanske hon/han inte vill bli en laglydig positivt tänkande entreprenör, som aldrig belastar hälsovårdssystemet eller socialväsendet och som alltid ställer landets konkurrenskraft och resultatansvarighet i sitt jobb framför allt annat.

3. När man diskuterar medelåldersmänniskor, förs det fram ord som "medelålderskris", rehabilitering, förnyelse, vidareutbildning, lifelong learning. Medelålderskrisen skall ses som någonting positivt, eftersom en kris alltid innebär en möjlighet till någonting nytt, till en genomgående förändring! De arma medelåldersmänniskor som slitit i samma jobb för 20 år behöver rehabilitering, både fysisk och psykisk, för att med förnyade krafter ta itu med sitt liv och sitt arbete och orka jobba hela vägen till pensionsåldern. Den kommer antagligen att bli förskjutet för dem som nu befinner sig i medelåldern, eftersom de stora årskullarnas (efter kriget) avpensionering kommer att lämna landet i stor arbetskraftsnöd. De mindre årskullarna i arbetslivet kan man kompensera med att nyutbilda och vidareutbilda de äldre eller genomföra ett tvång på lifelong learning, där ingen kan behålla sitt jobb om den inte ständigt deltar i utbildning.

4. Ett nytt sätt att se på åldringar har framförts av överläkare Matti Ojala vid Stakes, forsknings- och utvecklingscentret för social och hälsovård i Finland. Dynamik och schwing fick man till stånd genom att grunda motionsbetonade åldringshem. I en artikel i *Helsingin Sanomat* den 11 november 1999, säger han att åldringshem är inga reservat utan hus för vanliga (om också äldre) människor, som kan gå omkring iklädda märkeskläder och som kan ha samma trendiga hobbyn som vilken som helst annan medborgare. En gammal människa, en patient gående omkring i sina tofflor och sin morgonrock, är en grotesk bild som strider emot modernt tänkande. Istället vill han lansera andra images. Det finns inget fel på kommersiellt tänkande – när det finns pengar med i bilden, sätts systemet i gång. Han säger, "om idéerna går att sälja, så...". Enligt honom har de flesta åldringar god levnadsstandard och de har råd att betala för service.

I den korta artikeln berättas, att "enligt preliminära planer är målet att hämta in motionering i social- och hälsovårdssystemet som en preventiv medel enligt etiskt hållbara principer". I följande mening sägs det: "Det behövs produktifiering, sammanfattar organisatörerna."

"Ojala betonar, att inga snabbvinster är att vänta. Först behövs ett företag och en idé om produkten. Produktutvecklingen kan ta ett par-tre år, och nyttan [det sägs faktiskt nyttor] är att vänta först efter 5-10 år."

En karikatyr? Tanken bakom det hela är klar, tydlig och logiskt sammanhål-
len: vi skall födas friska, växa upp friska och lyckliga, leva sunt och förnuftigt och
produktivt, helst entreprenöriskt, hela vårt vuxna liv, och hållas hemma så länge
vi bara klarar oss utan hjälp, när vi är gamla, för att dö så friska som möjligt. Allt
detta för att vara så nyttiga som möjligt, att inte belasta systemet med kostnader
som vi (samhället) inte har råd med.

Tvärtom, vi skall gagna samhället genom att köpa dess produkter, ända tills
vi faller platt på ansiktet i motionsbetonade åldringshemmens gymnastiksal
under aerobics-timmen.

5. The American Society for Aesthetics gjorde nyligen en kartläggning på
estetikernas arbetssituation, och fann den dystert. Jag tänker inte gå in på den
minutiösa statistiken, men vill istället citera några rader ur Mary Devereaux' korta
essä "The Philosophical Status of Aesthetics", som finns på ASA:s (American
Society for Aesthetics) nätsidor, eftersom den enligt mitt tycke väl belyser det di-
lemma som många estetiker och därmed kanske också, delvis, estetiken anser sig
befinnas i.

Hon delar begreppet "status" i tre:

- 1) the internal condition of aesthetics; what is the relative health of the field,
what kind of shape are we in, are things going smoothly and well?
- 2) de facto
standing of aesthetics relative to that of other fields within philosophy: where,
on the current philosophical map, does aesthetics fit?
- 3) the proper standing
of aesthetics in relation to philosophy: what position should aesthetics occu-
py? what are its rightful tasks and central philosophical roles?

Hon menar att gällande kvaliteten i estetiken är bilden optimistisk: även om vi
inte har en Kant i nutida estetiken, så har vi Nelson Goodman, Stanley Cavell
och Arthur Danto. Hon säger, "like contemporary philosophers of science, who
are expected to know a fair amount of science, aestheticians nowadays need to
know something about the arts". Den feministiska estetiken har vi också att tacka
för att "this has resulted in a broader and deeper understanding of the many so-
cial and cultural variables that contribute to prevailing notions of taste, aesthetic
value and artistic genius". Och slutligen tycker hon att "aesthetics has benefited

2. Mary Devereaux, "The Philosophical Status of Aesthetics", *American Society for Aesthetics*, No-
vember 1999, <<http://www.aesthetics-online.org/ideas/devereaux.html>>. Texten saknar paginering.
Samtliga Devereaux-citat i det följande är från denna källa.

from 'an ethical turn': a revival of long-standing debates about the moral function of narrative and the social impacts of the arts".

"Aesthetics is now, most people acquainted with the field would agree, a lively and attractive discipline", säger hon, men endast för att tillägga: "[T]he unpleasant truth is that there simply aren't many jobs in aesthetics. Why are so few of the jobs in philosophy, jobs in aesthetics?" Så går hon vidare med att förklara och undra över att

Philosophers widely regard aesthetics as a marginal field. Aesthetics is marginal not only in the relatively benign sense that it lies at the edge, or border, of the discipline, but also in the additional, more troubling, sense that it is deemed philosophically unimportant.

Med andra ord, Mary Devereaux är ute efter konkreta svar och förslag. Man bör kunna förbättra estetikernas arbetssituation, och man bör finna argument som "philosophers widely" kan godta för att estetiken är lika viktig inom filosofin som vilket som helst annat specialområde. Och det försöker hon göra genom att hänvisa till efterfrågan på estetisk undervisning (dvs. dess brist vid universitet och högskolor) och menar att estetiken är ett allmänbildande måsta, om man studerar för doktorsgrad i filosofi. Men hur vag hennes argument är, får det följande visa:

No one comes out of a Ph.D. program in philosophy without some grounding in metaphysics and epistemology, logic and philosophy of science, the history of philosophy and ethics. Metaphysics and epistemology, like logic, are defined as "core areas" of philosophy. History and ethics, while not core areas, belong nonetheless to the "essential perimeter" of the field. It is difficult – indeed, in most programs, impossible – to get a Ph.D. without doing work in these areas. They are *areas in which everyone is expected to have opinions* and be able to discuss at least the standard problems. (Min kursiv.)

Och hon skriver resignerat, "marginalization begets marginalization". (Jag för min del vill bara påpeka att om man talar om "prevailing notions" och "opinions" och vad "philosophers widely regard" så är debatten avgjord på förhand.)

Efter allt detta kan man ställa sig frågan: vad är nytta? Vilken nytta har vi haft av att ha varit så nyttiga? Finns det ett rent begrepp nytta, det som alla åberopar när de talar om hur människor borde leva, hur de inte borde leva, vad vi har råd med (vad som är nyttigt) och vad vi inte har råd med? Är nyttan något som någon annan kan ha nytta av? Vad är nyttans nytta? Vad är nyttan med nytta?

III

I en artikel i *The Critical Rationalist* (enbart på nätet) analyserar David Miller utsagan om att en vetenskaplig teori kan ha gränslöst många följder som det inte är möjligt för människan att fatta. Jag citerar honom *in extenso*:

Although virtually all theories "wrap up" infinitely many thoughts in the sense that we can find infinitely many thoughts within them, it is a capital mistake to suppose that a theory's content is synthesized from logically more primitive (weaker) components. As we have seen, in many cases there are no weaker components. I am not of course defending the view that the understanding of a rich scientific theory is a straightforward business, and that some acquaintance with the theory's consequences is not essential to its understanding. As I have already noted, I incline to the view that understanding a theory fundamentally means understanding the problem situation it addresses, and how well it addresses it. It is possible to go further and to recognise that understanding may be enhanced when it is realized that the theory solves, or is unable to solve, some unexpected, some newly emerged problem. I am quite happy to admit that newly identified consequences may lead to a sharp improvement in the understanding of a theory. My purpose here is only to question the doctrine that much can be explained by the infinitude of a theory's content alone.³

Och vidare säger han:

Even if I am not right about this, I am convinced that the infinite content of our theories is of no great significance when we seek to explain the prodigious and perhaps unquenchable feats of technology. [...] The principal consideration here is that theories are not exploited in practice by exploiting their consequences one by one, either routinely or imaginatively, but only in a negative way. What is important about scientific theories is not what they allow (which is a great deal, most of it useless) but what they forbid. The point was made by Popper (1957) and has been well stated by Albert (1968): "The foremost function of the nomological science, under practical aspects, is to point out limits of realizability."

[...] Our theories themselves, that is to say, do not prescribe positively any event in the world. Only when they are supplemented by initial conditions, do they say anything categorical (to use old fashioned jargon) rather than something that is merely hypothetical. But that is exactly what inventions are: supplementary sets of (reproducible) initial conditions, without which our sci-

3. David Miller, "Is Scientific Knowledge an Inexhaustible Economic Resource?", *The Critical Rationalist* 3:1 (17 April 1998), <<http://www.eeng.dcu.ie/~tkpw/tcr/volume-03/number-01/>>, § 34.

tific theories are practically sterile. [...] Once we have the proposed set of realizable conditions (invention) in front of us, we may be able to use our scientific knowledge to show that it will not do the job it is designed for. For this purpose the representability of our knowledge as an infinite collection of separate items of information is neither here nor there: the critical deployment of a component of a scientific theory can, objectively and logically speaking, be replaced by the critical deployment of the whole theory. [...] It is in this sense that science can tell us only which inventions, which practical proposals, will not work, and cannot tell us which ones will work.⁴

Jag tänker inte gå in på den logiska diskussionen i detalj utan noterar enbart att artikeln fått en intressant rubrik: "*Is Scientific Knowledge an Inexhaustible Economic Resource?*"

Tanken att så kunde vara, uttryckt i Ray Percivals "The Metaphysics of Scarcity", som Miller ovan kommenterar, kommer rätt nära det synsätt som uttrycktes i den av Åbo Yrkeshögskolas rektor rakt uttalade tanken, att innan ny kunskap förvandlas till handelsvara behövs det arbete på många håll.

Men i utsagan ovan har vi i nötskal den springande punkten i diskussionen gällande den nutida mänskliga tillvaron: allt är råvara som skall förädlas eller utvecklas till produkt, produktifieras, för att det skall ge nytta, dvs. ekonomisk vinst. Det gäller lika väl utbildningen som hälsovården, skolväsendet som äldreomsorgen. Att se den nya kunskapen enbart som något på väg till att bli handelsvara, att införa fenomenet och begreppet resultatansvarighet på alla områden av mänsklig handling är att betrakta allting som ett medel till något annat. Det sista härresande exemplet fick jag höra i diskussion med en jurist nyligen; t.o.m. domstolsväsendet i Finland har tilldelats resultatansvar. Hon var förbluffad över det, och undrade hur det i praktiken skall omsättas i den förvaltningsdomstol hon jobbar vid.

Tanken borde tänkas ut: man bör kanske se vart den leder. För det som man tyst går med på, ifall man anser nyttan vara den ledande eller den enda principen som styr (eller skall styra) vårt liv, är att människan (och hennes kunskap) inget annat är än råvara för den redskap hon utgör i den samhällliga strävan efter nytta.

Det vill säga, människan har enbart instrumentellt värde. Det är som om allt skulle ha ställts på huvud: människan finns till för samhället, inte samhället för människan. Varje individ som inte är produktiv, är en belastning för samhället. Sådana individer har inte vårt nutida samhälle råd med. (Jfr nazismen på 30-ta-

4. Ibid., §§ 35, 36, 38, 39.

let.) Men eftersom vi alla är improduktiva en viss tid i vårt liv, dvs. barndomstiden, uppväxttiden och ålderdomen (pensionstiden), och en individ knappast hinner återbetala samhället den totalsumma hon kommer att kosta samhället (den-na summa är beräknat till 12 miljoner FIM, vill jag minnas att jag läst någonstans), och ännu mindre kan antas göra samhället nettovinst, finns det endast en slutsats. Den individ, som aldrig blir född, gagnar samhället mest.

Självklart är detta absurt, men det är också hela den nyttodiskussion som förs i vårt samhälle i vår tid. Som det verkar, finns det ett enda begrepp som allt annat reduceras till i den s.k. värdediskussionen, begreppet nytta. Ofta säger man rakt ut att det är frågan om ekonomisk nytta, om penningfrågor, men mera allmänt är, att det bara viftas omkring med det diffusa om också alltomfattande begreppet nytta.

Att man tvingat vetenskapen gå den ekonomiska tillväxtens ärenden är säkert inte enbart ett finländskt fenomen, även om det så antyds i en artikel i *Nytt om nordisk forskningspolitik*:

Margareta Nybacka-Willner wrote:

> NYTT OM NORDISK FORSKNINGSPOLITIK

> * Nr 9/99, 9 november 1999

> * Utges av Högskoleverket, Stockholm, på uppdrag av Nordiska

> Forskningspolitiska Rådet

> * Red.: Torsten Kälvemark, tel +46-8-5630 8771, Fax +46-8-5630 8750,

> e-post Torsten.Kalvemark@hsv.se

> * Nordiska Ministerrådets hemsida: <http://www.norden.org>

> -----

> "Finlandseffekten" nytt forskningspolitiskt begrepp

> -----

> I den forskningspolitiska debatten kan man ibland se begreppet

> "Finlandseffekten". Det handlar om hur man låter forskningen bli en

> viktig motor i tillväxten.

Men mot denna bakgrund är det mer än tydligt, att mycket av vår vetenskapliga debatt, eller debatten om vetenskapernas väsen, ställning och plats i samhället, baserar sig på ett antagande om NYTTAN som den enda måttstock för också sådana företeelser som vetenskap, bildning och universitetsväsendet i vår kultur.

Vi har kommit till en absurd situation där allt som skall vara något värt skall heta vetenskap – all kunskap bör vara vetenskapligförklarad innan den är värd vår

uppmärksamhet – men där också vetenskapen måste visa sig vara nyttig, alltså "an inexhaustible economic resource". Allt är underordnat den ekonomiska tillväxten, eller det som allmänt NYTTA heter.

Så är vi framme vid den situation vi nu befinner oss i: för att ha eller få existensberättigande, måste alla forskningsgrenar kalla sig för vetenskaper, och övertyga innehavarna av penningpåsen om sin nyttighet. Universitetsinstitutionerna producerar doktorer på löpande band för att möta kravet på resultatansvar, och motiverar produktionen av forskare med den högsta möjliga utbildningen med att hänvisa till forskningsgrenens behov av fortsatt forskning. Och eftersom forskartjänsterna inte räcker till för alla utbildade forskare, motiverar man verksamheten men någon annan nyttyosynpunkt: t.ex. hur ofrånkomligt viktigt det är att ha doktorer på varje tänkbar nivå av verksamhet i samhället, det må gälla datakommunikationsteknik eller barnträdgårdsläroutbildning, cirkuskonst (som nu förtiden är ett inriktningsalternativ i yrkeshögskoleutbildningen, inom utbildningsprogrammet för scenkonst) eller fiskeri (också iktyonomer är yrkeshögskoleutbildade). Toppnoteringen i denna diskussion gjorde nog säkert en hög ämbetsman vid undervisningsministeriet i Finland, då han ansåg att taxichaufförer med doktorsexamen är att föredra framom chaufförer utan; alltså att ett samhälle som prioriterar hög utbildningsnivå oberoende av vilka verkliga krav på utbildning yrkeslivet ställer, är att föredra framom ett som inte gör det.

Med andra ord har utbildningen och forskningen blivit medel för något annat – för det som kallas nytta. Det är nyttigt att utbilda människor till doktorer för att det gagnar all annan verksamhet att ha högt utbildade forskare jobba i grenen. Om inte på nåt annat sätt så i varje fall i produktifieringen av kunskap till handelsvara?

Frågan som David Miller ställde sig i den ovan citerade artikeln i *The Critical Rationalist* – is scientific knowledge an inexhaustible economic resource? – verkar inte längre alls verklighetsfjärran. Det nästa logiska steget vore kanske att ställa frågan: vad kan estetiken tillföra till kunskap som kan förädlas till handelsvara?

Att detta redan skett och håller på att ske allt medan vi talar, är synligt i den iver som filosofer och estetiker dykt in i vad som kallas tillämpad estetik och tillämpad etik, t.ex.

Ett annat symptomatiskt steg har varit den teorifrälsning som präglat konstämnen och de estetiska disciplinerna alltsedan 1960-talet, då allt det som tidigare hette forskning eller studium eller historia, fick ge vika åt vetenskap. Litteraturhistoria med poetik blev litteraturvetenskap, konsthistoria blev konstvetenskap

osv. Den giltiga formen för kunskapen inom konstämnen och den estetiska forskningen blev teori – i enlighet med tanken om att all giltig kunskap bör vara vetenskapligt, dvs. teoretiskt inhämtad. Vad denna vetenskaplighet egentligen innebär, har man inte i denna dag kunnat enas om. Men på det estetiska fältet finns det gott om exempel – närmast i tankarna faller Tore Nordenstams bok, *Fra konst till vetenskap* samt Paisley Livingstons *Literary Knowledge. Humanistic Inquiry and the Philosophy of Science*, där han hävdar att

Once literature is chained to the business and career of knowledge, the rules of the game change. This conjunction does not go without saying, it is not the least bit obvious, but it is today a matter of fact. A simple answer to the question concerning the role of theory in the literary disciplines has to do precisely with this fact: in all of its various forms, theory is an effort to come to terms with what is incongruous and complex in the very notion of a literary knowledge, which concerns the knowledge of literature as well as knowledge in literature. *Theory, then, is about criticism and what critics should and should not try to do with the primary works.* By the same stroke, theory is necessarily about these works as well, and what they can and cannot be expected to offer us. [...] As long as this discipline is around, or at least as long as it is taken as a serious intellectual enterprise among other disciplines and inquiries, René Wellek's phrase will remain as apt as it was when he first wrote it: "Literary theory, an *organon* of methods, is the great need of literary scholarship today."⁵

Jag har tidigare tagit upp frågorna i Livingstons bok i detalj, och skall inte göra det här. Men boken i sig är ett praktexempel på det tänkesätt som nu tycks vara rådande på ett nästan helomtäckande område.

Jag är lockad att ersätta orden "literature" och "knowledge" – med "människa" och "nytta": i en annan formulering kunde det heta, "Once human life is chained to the business and career of gain, the rules of the game change".

Är jag kanske naiv? Kan jag vara så blåögd att jag inte ser den självklara sanningen i "money makes the world go around, the world go around, the world go around..."? Har vetenskapen eller forskningen råd att ställa sig utanför systemet?

Ett företag har inget annat mål än att göra vinst. Den aspekten och ambitionen försvinner inte, då man vill göra alla olika delar av vårt samhälle och vår tillvaro till enheter som fungerar på ett företagsbas.

5. Paisley Livingston, *Literary Knowledge. Humanistic Inquiry and the Philosophy of Science* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1988), 2. (Min kursiv.)

Har vetenskapen råd att bli ett företag? Har vi råd att se allt det, som har betydelse för oss som mänskliga varelser, som nyttigt eller onyttigt?

De facto finns det utpräglat i vårt samhälle och vår tid, om också kanske inte rent uttalat, en uppfattning om att allt i en människas liv är medel till något annat. Vila, hemliv, personlig hygien och rena kläder, ett rent hem, måltider, sömn, kärlek, sex, vänskap och familjeliv omdöptes inte så länge sedan till förnyelse, eller mänsklig "recycling", återvinning av de personliga krafterna, ett tillvaratagande av det som behövs i arbetslivet. Den roll som man har velat ge kulturen, dvs. konsterna och litteraturen, är likadan: den ger oss tilläggskrafter, "väcker upp oss, kvicknar till oss", så vi orkar jobba och vara produktiva igen. I Finlands tv går som bäst en reklam för Europas kulturhuvudstäder 2000, där en man i cowboydräkt frågar: "are you feeling tired and listless, almost dead? A bucketful of culture will wake up even a dead horse"; och så visas det hur en död häst stiger upp på sina ben efter att man tömt ett ämbar "kultur" över den.

Att föda barn är att se till att befolkningskurvan inte krashar, att uppfostra barn är att göra dem till nyttiga medborgare, skattebetalare och "potential" för framtiden – att vårda folk är att se till att systemet inte i onödan belastas av oföretagsamma, onyttiga individer. Familjen är den minsta ekonomiska enheten, sedan kommer arbetsplatsen: oberoende av hurudant arbete där görs, bör den skötas som en resultatansvarig enhet. Det kallas för att godkänna de ekonomiska realiteterna.

Den filosofiska frågan är, har vetenskapen och forskningen någon annan roll i vårt liv än att vara motor i tillväxten? Hurudan vetenskap och hurudan forskning föds och uppehålls av en roll som "förädlare och produktifierare av ny kunskap till handelsvara?" Hur kan man göra vetenskapen, forskningen och bildningen till ett företag, där de enskilda ämnena eller institutionerna är resultatansvariga såsom olika avdelningar i ett företag?

Den viktiga frågan är: vad vill vi med vetenskap, med forskning, med intellektuell verksamhet överhuvudtaget? Är allt detta bara ett sätt att nå ett mål, är allt detta enbart ett medel till någonting annat?

Kanske, istället för att finna argument i en diskussion där vetenskapen, forskningen, bildningen – hela universitetsväsendet – och de olika forskningsgrenarna är tvungna att ge skäl för sitt existensberättigande i ett system som enbart baserar sig på nyttoaspekten, borde man inte alls gå med i diskussionen. Estetik, filosofi, matematik är något människan gör: liksom människan också engagerar sig i religion, konst, ishockey och handel. Det ena är inte ett medel till det andra el-

ler medel för det andra – de är i och för sig viktiga för människan, de är olika saker och ting som tillhör vårt mänskliga liv.

I nyttodiskussionen är det frågan om att *en aspekt* har påtvingats på allt det andra. Och att vi har tillåtit det.

Vi kan väl lugnt säga att en etisk aspekt finns i allt vi gör eller låter bli att göra – men att säga att allt vi gör eller låter bli att göra har en nyttoaspekt eller en ekonomisk aspekt är att missförstå vad det är att vara människa, vad det är att leva ett mänskligt liv.

För att än en gång citera Lars Hertzberg:

Definitioner är väl ointressanta. Det intressanta är att bli uppmärksam på att det finns sätt att förstå vad vi gör och vad andra gör som inte kan reduceras t.ex. till nyttoaspekter.

